

YETERSİZLİĞE EBEVEYN TEPKİLERİ ÖLÇEĞİ: GELİŞTİRME VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİ

THE SCALE OF PARENTAL RESPONSE TO DISABILITY: DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC PROPERTIES

Avşar ARDIÇ¹ Mustafa BALOĞLU² Seray OLÇAY³ Şahin KESİCİ⁴

Başvuru Tarihi: 22.12.2021 Yayına Kabul Tarihi: 29.06.2022 DOI: 10.21764/maeuefd.1039943

(Araştırma Makalesi)

Özet: Yeni bir üyenin aileye katılımının aile üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olmaktadır. Ailenin yeni üyesinin bir yetersizliği olması durumunda; ailenin işlevinin bozulduğu, bireylerin rollerinin değiştiği ve ailenin bu duruma psikolojik tepkiler verdiği alanyazında vurgulanmaktadır. Ailenin tepkilerini açıklayan modeller içinde en yaygın kabul göreni, Kübler-Ross tarafından yas travması için geliştirilen aşama modelidir. Bu çalışmanın amacı, Kübler-Ross tarafından geliştirilen bu modele dayalı olarak, ailenin yetersizliğe verdiği tepkileri ölçecek geçerli ve güvenilir bir nicel araç geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda, Yetersizliğe Ebeveyn Tepkileri Ölçeğinin (YETÖ) maddelerini oluşturmak için nicel yöntem kullanılmıştır. Aşamalar sonucunda elemelerden sonra geriye kalan 98 madde beşli Likert tipi ölçek formatına dönüştürülmüş ve toplam 304 yetersizliği olan çocuğun ebeveynine uygulanmıştır. Bu uygulamada elde edilen veriler ile YETÖ'nün faktör yapısı, geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiş ve sonuçlar rapor edilmiştir. YETÖ toplam 5 faktörden (şok, inkar ve suçluluk, pazarlık, depresyon, farkındalık ve kabul) oluşan bir yapı göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Özel eğitim, yetersizliğe ebeveyn tepkileri ölçeği, aşama modeli, ailenin yetersizliğe uyumu, yetersizliği olan çocuklar.

Abstract: The addition of a new member to the family has positive and negative effects on the family. The literature emphasizes that the function of the family is disrupted, the roles of individuals change and the family gives psychological responses to the situation when the new family member has a disability. The most widely accepted model for explaining family responses is the stage model developed by Kübler-Ross for grief trauma. The purpose of this study is to develop a valid and reliable quantitative tool to measure family responses to disability, based on this model developed by Kübler-Ross. For this purpose, the quantitative research method was employed to develop the items of The Scale of Parental Response to Disability (SPRD). After the removal of certain items, the remaining 98 items were turned into a five-point Likert-type scale format and administered to a parent of a total of 304 children with disabilities. A factor structure of SPRD, validity, and reliability were analyzed with the data from this application, and the results were reported. SPRD presents a structure with a total of five factors, namely shock, denial and guilt, bargaining, depression, and awareness and acceptance.

Keywords: *Special education, scale of parental response to disability, stage model, family adjustment to disability, children with disabilities.*

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, avsarardic@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9634-1437

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, baloglu@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1874-9004

³ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, solcaygul@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5007-7466

⁴ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, sahinkesici@erbakan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3823-5385

Giriş

En küçük toplumsal kurum olarak tanımlanan aileye yeni bir üyenin katılması tüm aile üyeleri için heyecan vericidir. Bu süreçte anne-baba başta olmak üzere, tüm aile üyeleri sağlıklı bir çocuk hayali kurarlar ve yaşamlarını yeni aile üyesine göre yeniden organize ederler (Hadjiyiannakou, Ioannou & Tziogkoulos, 2007). Yeni aile üyesinin yetersizliği olan bir birey olduğunun fark edilmesiyle, aile üyeleri hayalini kurdukları sağlıklı çocuğu kaybettiklerini düşünerek farklı duygusal tepkiler gösterirler (Allred & Hancock, 2012). Alanyazında bu duygusal tepkileri belirlemeye odaklanan çeşitli teoriler ve modeller bulunmaktadır. Bu modeller arasında uzmanlar tarafından en yaygın olarak tanınan ve kabul edileni, Kübler-Ross modeli ya da diğer adıyla aşama modelidir (Ober, Granello & Wheaton, 2012).

Kübler-Ross, ölümcül hastalığa sahip olduğunu öğrenen bireylerle yaptığı görüşmelerden yola çıkarak, bu bireylerin hastalıklarını kabul edinceye değin gösterdikleri tepkileri inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme olmak üzere beş aşamada ele almıştır. Umut ise tüm aşamalara eşlik eden bir tepki olarak ifade edilmiştir (Kübler-Ross, 1969). Daha sonraki yıllarda Kübler-Ross ve Kessler (2005), bu tepkilerin sevilen birinin kaybı durumunda da gösterildiğini belirterek modelin etki alanını genişletmişlerdir.

Aşama modeli, zaman içerisinde insanların yaşamlarında meydana gelen zorlayıcı ya da travmatik değişikliklere gösterdikleri tepkileri açıklamak için de kullanılmaktadır (Allred & Hancock, 2012). Bu bakış açısı da, modelin travmatik bir durum olarak algılanan yetersizliği olan çocuğa sahip olma durumunda gösterilen tepkileri açıklamak üzere kullanılabileceği fikrini beraberinde getirmiştir (Ardıç, 2013). Ampirik araştırmalar, yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmalarda, ailelerin, çocuklarının yetersizliği olduğunu fark ettikleri andan itibaren modelde belirtilen tepkilere benzer tepkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Chavira, Lopez, Blacher & Shapiro, 2000; Livneh & Antonak, 2005).

Aşama modelini yetersizliği olan çocuğa sahip olma durumunda gösterilen tepkilere uyarlayan araştırmacılar, inkar aşamasında ailelerin durumun varlığına inanmadıkları ve reddettiklerini; öfke aşamasında gerçeğe yüzleştikçe kendilerini ve diğerlerini suçlayarak yoğun öfke tepkileri gösterdiklerini; pazarlık aşamasında “Eğer ...” ile başlayan cümleler kurarak bu durumu ortadan

kaldırmanın yollarını aradıklarını; depresyon aşamasında sağlıklı bir çocuğa sahip olamamanın ve bunun geçici olmadığını farkındalığının verdiği çaresizlikle yoğun üzüntü ve keder yaşadıklarını; kabul aşamasında ise yetersizliği olan çocuğa sahip olduklarını kabul ederek, bu durum ve yarattığı duygularla baş etmeye başladıklarını belirtmişlerdir (Friehe, Bloedow & Hense, 2003; Haley, Hammond, Ingalls & Marin, 2013; Muscott, 2010). Ek olarak, ailelerin uyum sürecine giden yolda verdikleri tepkileri ve içinden geçtikleri psikolojik süreçleri belirlemek onlara sunulacak eğitim, danışmanlık ve destek hizmetleri planlamada ve onlara nasıl yaklaşılacağı konusunda profesyonel yaklaşımların belirlenmesinde yol gösterici olacaktır (Kara, 2018; Ray, Pewitt-Kinder & George, 2009). Başka bir ifadeyle, aileye ve çocuğa verilen hizmetlerin sağlıklı ve koordineli bir şekilde sunulabilmesi, ailelerin duygularına odaklanmak ve gösterdikleri duygusal tepkileri iyi analiz etmekle mümkündür (Luterman, 2004).

Sonuç olarak, kabul aşamasına giden sürecin bir model temelinde örneklenmesi ve ailelerin yukarıda sıralanan aşamalardan hangisinde olduğunu nesnel olarak belirlenmesi, ailelere bu süreç içerisinde verilecek destek hizmetlerin içeriğinin oluşturulmasına ve niteliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır (Kübler-Ross, 1969; Livneh & Antonak, 2005). Alanyazında kronik hastalığı ya da yetersizliği olan bireylerin bu duruma karşı gösterdikleri tepkileri bu modelde sıralanan aşamalar bağlamında belirlemeyi amaçlayan ölçme araçları bulunmaktadır [örn., Acceptance of Disability (Linkowski, 1971); The Relations to Impairment and Disability Inventory (Livneh & Antonak, 1990)]. Ancak, kronik hastalığı ya da yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerin bu durum karşısında gösterdikleri tepkileri belirlemek amacıyla kullanılacak geçerliliği ve güvenilirliği olan bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu nedenle, ailelerin gösterdikleri tepkileri belirlemek amacıyla yapılan araştırmalarda genellikle görüşme ve gözlemlerden yararlanılmaktadır (Boström, Broberg & Hwang, 2010; Gonen-Avital, 2016). Bu noktadan hareketle, bu çalışmada ailelerin çocuklarının yetersizlikleri karşısında gösterdikleri tepkileri geçerli ve güvenilir olarak belirlemek amacıyla bir ölçme aracının geliştirilmesi ve aracın psikometrik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, geliştirilmesi amaçlanan ölçeğin kuramsal dayanağı Kübler-Ross modeli olmasına rağmen; bu çalışmanın amacı modelin tam bir deneysel kanıtını bulmak değildir. Geliştirilecek olan ölçeğin aile tepkilerinin nesnel bir şekilde belirlenmesini, sunulacak hizmetlerin sağlıklı bir şekilde planlanmasını ve dolayısıyla sunulacak hizmetlerin niteliğini olumlu olarak

etkileyeceği varsayılmaktadır. Bu bağlamda, uygun hizmetlerden yararlanan ailelerin ise çocuklarının gelişimlerini en üst düzeyde destekleyecekleri düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama deseni ile desenlenmiştir. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da evrenden alınan bir örneklem üzerinden yapılabilmektedir (Karasar, 2008). Yetersizliğe Ebeveyn Tepkileri Ölçeği'nin (YETÖ) geliştirilmesi sürecinde özgün ölçek geliştirme aşamaları takip edilmiştir. Bu aşamalar; (a) ne ölçülmek istendiğinin belirlenmesi, (b) ölçülmek istenen değişken ve ilişkili değişkenlerle ilişkili olarak kuramsal alt yapının tanımlanması, (c) madde havuzunun oluşturulması, (d) ölçme biçimine karar verilmesi, (e) maddelerin uzmanlar tarafından gözden geçirilmesi (uzman görüşünün alınması), (f) madde geçerliliğinin sağlanması, (g) ölçeğin uygulanması, (h) maddelerin değerlendirilmesi ve (ı) araca son halinin verilmesi (Devellis, 2003). Bu aşamaların hepsi takip eden bölümde açıklanmıştır. Bu araştırmanın bütün basamakları için Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulundan onay alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcılarını görüşmelerin yapıldığı yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynler, alan uzmanları ve YETÖ'nün uygulandığı yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynler oluşturmaktadır.

Görüşmelerin yapıldığı yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynler. Araştırmada YETÖ'nün maddelerinin geliştirilmesi amacıyla yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerle odak grup görüşmeleri ($n=14$) ve bireysel görüşmeler ($n=2$) gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmeleri için gruplar çocukların tanı almaları üzerinden geçen süreye göre oluşturulmuştur. Bu süreler, 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl olarak belirlenmiştir. Her ne kadar aşama modeli temelinde ailelerin kabul aşamasına ulaşmaları zaman değişkenine bağlı olmasa da, zaman değişkeninin karıştırıcı değişken olma olasılığının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Bu bağlamda üç odak grup görüşmesi yapılmıştır. I. grup, çocukları tanı alalı 1-5 yıl olan beş anneden, II. grup 6-10 yıl olan dört anneden, III. grup ise 11-15 yıl olan beş anneden oluşmuştur. Bireysel görüşmeler ise çocukları henüz tanı almış iki anne ile yapılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 38.30'dir (SS=6.71). Katılımcıların çocuklarının yetersizlik türleri şu şekildedir: Otizm spektrum bozukluğu ($n=5$), öğrenme güçlüğü ($n=1$), fiziksel yetersizlik ($n=2$), zihinsel yetersizlik ($n=6$) ve çoklu yetersizlik ($n=2$).

Alan uzmanları. Araştırmanın izleyen süreçlerinde uzman görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmanın ikinci aşamasında sekiz, üçüncü aşamasında ise 30 uzman sürece dahil olmuştur. Uzman görüşlerinin ne amaçla alındığı takip eden bölümde uzmanların dahil olduğu aşamalarda açıklanmıştır. Uzman görüşüne başvuru alan kişilerin 5'i profesör doktor, 15'i doçent doktor, 8'i doktor öğretim üyesi, 10'u ise özel eğitim doktora öğrencisidir. Ayrıca, uzman kişilerin 17'si psikoloji, 21'i ise özel eğitim alanında çalışmalar yürütmektedir.

YETÖ'nün uygulandığı yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynler. Araştırmada YETÖ'nün pilot uygulamasının geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin analizleri için yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerden veri toplanmıştır. Türkiye'de yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin oluşturduğu evrenden amaçlı örnekleme teknikleri arasında yer alan ölçüt örnekleme ve kolay örnekleme kullanılarak örneklem oluşturulmuştur. Bu bağlamda, ebeveynlerde sıralanan ölçütler aranmıştır: (a) Yetersizliği olan en az bir çocuğa sahip olmak, (b) tanılanmış psikotik düzeyde bir psikolojik bozukluğa sahip olmamak ve (c) araştırmaya katılmak için gönüllü olmak. Sıralanan ölçütleri karşılayan ebeveynlere Milli Eğitim Bakanlığı'na ait okullar ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri aracılığıyla ulaşılmıştır.

YETÖ'nün geliştirilme sürecinde uygulamalar Ankara ($n=53$) ve İzmir ($n=251$) illerinde gerçekleştirilmiştir. Uygulamanın bu aşaması için toplam 304 anne ve babaya ulaşılmıştır. Her aileden yalnızca bir ebeveyn araştırmaya dahil edilmiştir. Katılımcıların anne ve baba olma durumlarına göre eğitim düzeyleri Tablo 1'de rapor verilmiştir. Katılımcıların aylık ortalama gelirleri 3042.88 (SS=1906.62) TL'dir. Katılımcıların 285 tanesi çift ebeveynli aileyken; 19 tanesi tek ebeveynli ailedir. Bu gruptaki katılımcıların yaş ortalaması 40.15 (SS=8.22) ve ranj=57 (79-22=57)'dir.

Tablo 1

Katılımcıların Anne-Baba Olma Durumuna Göre Eğitim Düzeyleri

Gruplar	n	Okur-Yazar Değil	İlkokul-Ortaokul	Lise	Üniversite ve Üstü
Anne	264	19	167	46	32
Baba	40	2	17	8	13
Toplam	304	21	184	54	45

Katılımcıların yetersizliği olan çocuklarının cinsiyet ve yetersizlik türüne göre dağılımları Tablo 2’de rapor edilmiştir. Yetersizliği olan çocukların yaşlarının ortalaması 11.93, standart sapması 7.11’dir. Yetersizliği olan çocukların yaşlarının ranjı ise (2;49) 47’dir.

Tablo 2

Yetersizliği Olan Bireylerin Cinsiyetine Göre Yetersizlik Türleri

Gruplar	n	Zihinsel	Otizm	Görme	Çoklu	Bedensel	İşitme	Öğrenme
Kadın	111	32	30	8	20	11	4	6
Erkek	192	55	87	8	18	8	8	8
Toplam	303	87	117	16	38	19	12	14

Veri Toplama Araçları ve Uygulama

Araştırmada, yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin yetersizliğe yönelik verdikleri tepkileri açıklayan aşama modeline dayalı bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda YETÖ’nün geliştirilmesinde beş aşamadan oluşan bir süreç izlenmiştir. Bu makalede ilk beş aşamanın verileri raporlaştırılmıştır.

1. aşama. YETÖ maddelerinin oluşturulması amacıyla yetersizliği olan bireylerin ebeveynleri ile odak grup görüşmeleri ve bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler bir üniversitenin değerlendirme birimi ile bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinin görüşme odasında, araştırmanın üçüncü yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcılar, araştırmacılar tarafından hazırlanan “Bilgilendirilmiş Onam Formu” ile araştırma ve gizliliğe ilişkin bilgilendirilmiş; ardından da katılımcıların hem yazılı hem sözlü onayları alınmıştır. Ayrıca, bu aşamada katılımcılardan, yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin yetersizliğe gösterdikleri tepkileri etkilediği düşünülen değişkenlere ilişkin veri toplamak için araştırmacılar

tarafından hazırlanan “Katılımcı Bilgi Formu” kullanılmıştır. Görüşmelerde kullanılacak soruları belirlemek için, ilk önce, alan yazın ve aşama modeli dikkate alınarak bir soru havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra, bu havuz içinden araştırma amacına uygun sorular seçilerek görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda görüşme sorularının yanı sıra, olası alternatif sorulara ve sonda sorularına da yer verilmiştir. Hazırlanan görüşme formuna ilişkin, alanda çalışan öğretmenlerden ve üniversitelerin ilgili birimlerinde görev yapan akademisyenlerden görüş alınmış; onların görüşleri ve önerileri doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşmelere başlanmadan önce soruların hangi sırayla sorulacağı ve soruların sorulması sırasında ne kadar detaya inilebileceği gibi ilkelerin yer aldığı yazılı bir görüşme kılavuzu hazırlanmıştır.

2. aşama. Bu aşamada, odak grup ve bireysel görüşmelerin transkripsiyonları yapılmış ve üç bağımsız araştırmacı tarafından içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, üç bağımsız araştırmacı bir araya gelerek kendi madde havuzlarında yer alan maddeler üzerinde görüş birliği sağlamışlardır. Bu görüş birliğinin ardından, araştırmacılar transkripsiyonları tekrar gözden geçirerek madde havuzlarına son şeklini vermiştir. Sonrasında, araştırmacılar tekrar bir araya gelerek her bir araştırmacının hazırladığı madde havuzundan uygun maddeler seçilmiş ve 356 maddeden oluşan bir madde havuzuna ulaşılmıştır. Bu maddeler, araştırmacılar tarafından incelenmiş; dil, anlatım ve içerik çerçevesinde 76 madde uygun olmadığı için madde havuzundan çıkarılmıştır. Kalan 256 madde, özel eğitim alanında görev yapmakta olan sekiz uzman tarafından değerlendirilmiş ve uygun olmadığı belirtilen 146 madde daha madde havuzundan çıkarılmıştır. Söz konusu maddelerin uygun bulunmama gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir: (a) içerik, anlatım ve biçimin yazı diline uygun olmaması, (b) maddenin açık ve anlaşılır olmaması, (c) maddenin aşama modeline uygun olmaması, (d) başka bir maddenin ölçülmek istenen durumu daha iyi ve etkili bir şekilde ifade etmesi ve (e) maddenin ayrımcılık, etiketleme ve duygusal saldırganlık içeren ifadeler barındırması. Bu aşamadaki analizlerden sonra YETÖ’yü oluşturacak madde havuzunda toplam 134 madde kalmıştır.

3. aşama. Bu aşamada, araştırmacılar öncelikle bağımsız olarak madde havuzunda yer 134 maddeyi en iyi yansıttığı tepkiye göre aşama modelinde yer alan beş aşamadan birine atamışlardır. Ardından, araştırmacılar bir araya gelerek hangi maddenin hangi aşamada yer aldığına ilişkin birlikte çalışmışlar ve tüm araştırmacılar her bir maddenin yer aldığı aşamaya ilişkin görüş birliğine

varıncaya değin bu süreç devam etmiştir. Aşama modelinde yer alan aşamalara göre son şekli verilen maddeler hakkında uzman görüşü alınmıştır. Aşama modeli temelinde beş alt boyutta sınıflandırılan 134 madde psikoloji ve özel eğitim alanında çalışan 30 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Görüş alınan uzman sayısı mümkün olan en fazla katılımı gerçekleştirilmeye çalışılarak maddelerin aşamalara atanmasında önyargı eleştirisinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Uzmanlardan hem ifadelerin uygun olup olmadığını hem de ifadenin yer alması gereken aşamaları değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanlar maddenin uygunluğunu hiç uygun değil (0) ile mükemmel (9) arasında derecelendirmişlerdir. Uzmanlardan gelen bu değerlendirme üzerinde betimsel istatistik analizi yapılarak maddelerin ortalamaları hesaplanmıştır. Bu ortalamalar ve uzmanların maddenin yazıldığı aşamaya uygun olup olmadığı görüşleri temelinde araştırmacılar maddeleri tekrar değerlendirmiş ve 36 madde uzman görüşü temelinde ölçekten çıkarılmıştır. Analizler sonunda, beş faktör altında toplam 98 maddeden oluşan YETÖ'ye son şekli verilmiştir. Bu maddeler beşli Likert biçiminde hazırlanarak ölçek biçimine göre düzenlenmiştir (0=Son bir yılda hiç yaşamadım, 4= Neredeyse her gün yaşıyorum.).

4. aşama. YETÖ'yü uygulamadan önce, 12 katılımcının bulunduğu küçük bir grup üzerinden pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan pilot uygulamada ölçeğin maddelerinin içeriği, anlaşılabilirliği ve uygulama kolaylığı değerlendirilmiştir. Pilot uygulamada elde edilen veriler analiz edilip ölçeğe son hali verildikten sonra ana uygulama aşamasına geçilmiştir.

5. aşama. Ege ve İç Anadolu bölgelerinde bulunan ve lisans düzeyinde özel eğitim öğrencisi bulunan iki devlet üniversitesindeki 45 öğrenci veri toplama süreci hakkında kısa bir eğitim almışlar ve Ankara ve İzmir illerinde ikamet etmekte olan 304 ebeveynle yüz yüze görüşme yapmışlardır. Bu verilerin toplanması için toplam 568 ebeveynle telefon aracılığıyla görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda, araştırmaya katılmaya gönüllü olan 322 ebeveynle yüz yüze görüşme planlanmıştır. Bu görüşmelerde 13 ebeveyn ölçek sorularına belirli bir aşamadan sonra cevap vermek istemeyerek araştırmadan çekilmiştir. Beş ebeveyn den alınan verilerde demografik bilgilerin bulunmaması nedeniyle bu veriler analize dahil edilmemiştir. Planlanan görüşmeler üzerinden değerlendirildiğinde ölçeğin geri dönüş oranı % 53.52'dir.

Veri Analizi

Yüz yüze görüşmelerle uygulanan YETÖ'den elde edilen veriler ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini belirlemek amacıyla uygun istatistiksel tekniklerle planlanan 5. aşamanın temel özellikleri doğrultusunda analiz edilmiştir. İlk olarak, ölçeğin faktör yapısının belirlenmesinde açımlayıcı faktör analizi (AFA) kullanılmıştır. AFA, ölçeklerin yapılarının belirlenmesinde kullanılan temel yöntemlerden biridir (Çelik & Yılmaz, 2013). Açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen faktörlerin hem toplam puanla hem de kendi aralarındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilerek raporlaştırılmıştır. YETÖ'nün güvenilirlik analizi, iç tutarlılık analizleri ile incelenmiştir. Bu amaçla, Cronbach alfa katsayısı ve Spearman-Brown iki yarı güvenilirliği hem tüm ölçek hem de alt ölçekler için hesaplanarak raporlaştırılmıştır. Cronbach Alfa katsayısının değerlendirilmesinde .90 ve üzeri mükemmel güvenilirlik, .70 ile .90 arası iyi güvenilirlik, .60 ile .70 arası kabul edilebilir güvenilirlik, .50 ile .60 arası zayıf güvenilirlik ve .50 ve altı kabul edilemez güvenilirlik olarak değerlendirilmiştir (Kılıç, 2016; George & Mallery, 2003). Spearman-Brown iki yarı güvenilirliği değerleri .60 ile .70 arası kabul edilebilir düzeyde güvenilirlik, .80 ve üzeri ise iyi düzeyde güvenilirlik olarak değerlendirilmiştir (Hulin, Netemeyer & Cudeck, 2001). Bu analizlerin yanı sıra hem geçerlik hem de güvenilirlik için kanıt olarak kabul edilen madde-toplam puan korelasyonları da analiz edilerek bulgular kısmında rapor edilmiştir. Bulgular başlığında YETÖ'nün geliştirilme sürecinin 5. aşamasından elde edilen verilerinin analizleri rapor edilmiştir.

Bulgular

YETÖ'nün Yapı Geçerliği Analizi

YETÖ'nün geçerlilik analizi AFA ile gerçekleştirilmiştir. Ancak AFA yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek için faktör analizinin varsayımları analiz edilmiştir. İlk olarak değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığı saçılım diagramı ile incelenmiş ve değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğu görülmüştür. YETÖ ile toplanan verilerin normallik varsayımı hem Kolmogorov-Smirnov hem de Shapiro-Wilks testleri ile analiz edilmiş ve verilerin normal dağılmadığı görülmüştür ($p < .05$). YETÖ ile toplanan verilerde bulunan uç değerlerin çıkarılmasından sonra normallik varsayımı adı geçen analizler ile tekrarlanmış fakat

verilerin yine normal dağılmadığı bulunmuştur. Ancak, Likert tipi ölçeklerle toplanan verilerin normallik varsayımının analiz edilmesinde Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilks analizlerinin hassasiyetinden dolayı verilerin dağılımının çarpıklık ve basıklık değerlerinin belirli aralıklarda olması durumunda normal dağıldığının varsayılması gerektiğine yönelik alan yazında görüşler bulunmaktadır (Hair, Black, Babin & Anderson, 2013; Kim, 2013; Lewis-Beck, Bryman & Liao, 2004). Yapılan analizlerde YETÖ ile elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin, uç değerler analizden çıkarıldıktan sonra -2.00 ile 2.00 arasında olduğu ve bu nedenle verilerin normal dağıldığının kabul edilebileceği görülmüştür (Kim, 2013; Lewis-Beck, Bryman & Liao, 2004). YETÖ ile toplanan verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)=.88 ve Barlett-Sphericity [$\chi^2(4753) = 17145.36, p<.001$] testleri yapılmıştır. Aşama modelinin beş aşamadan oluşması ve yamaç grafiğininde beşinci faktörden sonra bir plato oluşturması nedeniyle AFA'da faktör yapısı beş ile sınırlandırılmıştır. AFA analizinde varimax eksen döndürme yöntemi kullanılmıştır. Döndürme yöntemleri arasında genellikle ihmal edilebilir farkların olması ve bu nedenle varimax eksen döndürme yöntemi sosyal bilimlerde en çok tercih edilen yöntemlerden biri olması (Büyüköztürk, 2018) nedeniyle bu yöntem tercih edilmiştir.

Faktör yük değeri belirlenirken örneklem sayısı temel alınmıştır. Hair, Blak, Babin ve Anderson (2013) 350 ve üzeri örnekleme sahip veri setlerinde faktör yükünün .30 kabul edilebilir bir değer olduğunu ifade ederken; örneklem sayısının 200'e düşmesi durumunda faktör yük değerinin .40 düzeyinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle, binişik madde için faktör yükleri arasındaki farkın en az .10 (Büyüköztürk, 2018) ve maddenin ölçekte kalması için en az .35 faktör yüküne sahip olması AFA için ölçüt olarak belirlenmiştir. İlk aşama faktör analizi yapılmış ve tespit edilen binişik maddelerden ölçekten en küçük faktör yüküne sahip olan maddeden başlanarak tek tek çıkarılmış ve her madde çıkarıldıktan sonra faktör analizi tekrarlanmıştır. Binişik oldukları için ölçekten çıkarılan maddeler 6., 7., 9., 23., 24., 25., 28., 29., 37., 41., 43., 54., 57., 63., 68., 70., 71., 72., 74., 75., 77., 78., 83., 84., 86. ve 96. maddelerdir. Faktör yükleri .35'in altında olduğu için ölçekten çıkarılan maddeler ise 26. ve 50. maddelerdir. AFA sonucunda YETÖ'den toplam 28 madde çıkarılmıştır. AFA sonucunda YETÖ beş faktör altında 70 maddeden oluşmaktadır ve bu beş faktör toplam varyansın %45.97'sini açıklamaktadır. Bu faktörlerin öz değerleri Faktör I için

14.38, Faktör II için 11.25, Faktör III için 2.56, Faktör IV için 2.17 ve Faktör V için 1.82 olarak bulunmuştur. Tablo 3'te 70 maddenin faktörlere dağılımı ve faktör yükleri rapor edilmiştir.

Tablo 3

YETÖ'nün Faktörleri ve Maddelerin Faktör Yükleri

Faktör I		Faktör II		Faktör III		Faktör IV		Faktör IV	
Mad. No	Fak. Yüğü	Mad. No	Fak. Yüğü	Mad. No	Faktör Yüğü	Mad. No	Fak. Yüğü	Mad. No	Fak. Yüğü
1	.59	10	.48	16	.59	38	.61	5	.51
2	.60	19	.53	22	.67	45	.64	14	.61
3	.72	31	.62	32	.62	46	.50	15	.63
4	.55	33	.57	48	.63	62	.37		
8	.67	35	.64	56	.66	69	.40		
11	.69	51	.74	93	.57	88	.46		
12	.67	55	.64	95	.65	98	.44		
13	.58	60	.72						
17	.44	61	.60						
18	.50	65	.70						
20	.70	66	.47						
21	.53	67	.63						
27	.72	73	.64						
30	.65	76	.46						
34	.63	80	.77						
36	.74	82	.76						
39	.54	87	.68						
40	.62	90	.79						
42	.38	91	.84						
44	.54	92	.80						
47	.70	94	.76						
49	.68	97	.70						
52	.53								
53	.46								
58	.48								
59	.63								
64	.51								
79	.63								
81	.66								

85	.64
89	.64

Tablo 3’te verilen AFA sonuçları incelendiğinde, Faktör I’in .74 ile .38 arasında değişen faktör yüklerine sahip 31 maddeden oluştuğu ve toplam varyansın %17.67 açıkladığı görülmektedir. Söz konusu maddeler incelendiğinde ve araştırmacıların daha önce yaptıkları sınıflandırma temel alındığında, bu faktörün aşama modelinin depresyon aşamasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle, Faktör I, YETÖ’nün “Depresyon” alt ölçeği olarak isimlendirilmiştir.

Faktör II, faktör yükleri .84 ile .46 arasında değişen toplam 22 maddeden oluşmaktadır ve toplam varyansın %15.14’ünü açıklamaktadır. Bu 22 maddenin içeriği ve uzman görüşü temelinde araştırmacıların yaptığı sınıflandırma açısından incelendiğinde, aşama modelinin kabul aşamasıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak, kabul aşamasıyla ilişki bir diğer faktörün olduğu analiz sonuçlarında görülmektedir. Faktör V, madde yükleri .63 ile .51 arasında değişen üç maddeden oluşmaktadır ve toplam varyansın %3.29’unu açıklamaktadır. Bu faktörü oluşturan maddeler incelendiğinde bu maddelerinde aşama modelinin kabul aşamasıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak, Faktör II’nin bilişsel, duygusal ve davranışsal eylemleri içerdiği; Faktör V’in ise kabul aşamasındaki farkındalıkla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle, araştırmacılar tarafından Faktör II “Kabul” alt ölçeği olarak isimlendirilirken Faktör V “Farkındalık” alt ölçeği olarak isimlendirilmiştir.

Faktör III’ün, faktör yükleri .67 ile .57 arasında değişen yedi maddeden oluştuğu ve toplam varyansın %5.72’sini açıkladığı görülmektedir. Bu yedi maddenin içeriği ve uzman görüşleri temelinde araştırmacıların yaptığı sınıflama incelendiğinde bu faktörün aşama modelinde pazarlık aşamasıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle YETÖ’yü oluşturan Faktör III araştırmacılar tarafından “Pazarlık” alt ölçeği olarak isimlendirilmiştir.

Faktör IV’ün, faktör yükleri .64 ile .37 arasında değişen yedi maddeden oluştuğu ve toplam varyansın %4.15’ini açıkladığı görülmektedir. Bu yedi maddenin içeriği ve uzman görüşleri temelinde araştırmacıların yaptığı sınıflandırma incelendiğinde bu faktörün aşama modelinde İnkâr/Şok aşamasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu faktör altında yer alan maddeler incelendiğinde bazı maddelerin madde içeriklerinin suçluluk içerdiği de görülmektedir.

Bu nedenle araştırmacılar tarafından YETÖ'yü oluşturan Faktör IV “Şok, inkar ve suçluluk” alt ölçeği olarak isimlendirilmiştir.

YETÖ, hem dayandığı kuramsal temel hem de kendi doğası nedeniyle, toplam puan vermemektedir. Çünkü, YETÖ ile elde edilen toplam puan farklı aşamalarda olan ebeveynlerin durumu hakkında bir bilgi vermez. Bu nedenle, AFA sonucu elde edilen faktörlerin toplam puanlarının YETÖ toplam puanıyla ilişkisi incelenmemiştir. Bunun yerine, faktörlerin kendi aralarındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir. Bu aşamadan sonra, faktörler aşama modelindeki sıraya göre takip edilecek ve yukarıda ifade edilen kavramsallaştırma temelinde isimlendirileceklerdir. Bu şekilde tartışma kısmında söz konusu korelasyon katsayılarının daha etkin tartışılmasına ve okuyucu tarafından daha kolay anlaşılmasına olanak sağlanacağı düşünülmüştür.

Tablo 4

YETÖ Toplam Puan ve Alt Ölçeklerinin Birbirleriyle İlişkisi

Faktörler	Şok (Fak. IV)	Pazarlık (Fak. III)	Depresyon (Fak. I)	Farkındalık (Fak.V)
Pazarlık (Fak. III)	.37**			
Depresyon (Fak. I)	.44**	.51**		
Farkındalık (Fak. V)	.12**	.30**	.16**	
Kabul (Fak II)	.20**	.27**	-.02	.49**

** $p < .01$

Tablo 4’te verilen Pearson korelasyon katsayıları incelendiğinde, depresyon alt ölçeği ile kabul alt ölçeklerinin birbirleriyle ilişkisi hariç, alt ölçeklerin birbirleriyle .51 ile .12 arasında değişen pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon gösterdiği görülmektedir ($p < .01$). Şok, inkar ve suçluluk alt ölçeğinin, pazarlık ($r = .37, p < .01$), depresyon ($r = .44, p < .01$), farkındalık ($r = .12, p < .01$) ve kabul ($r = .20, p < .01$) alt ölçekleriyle farklı büyüklüklerde pozitif anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Benzer şekilde pazarlık alt ölçeği de depresyon ($r = .51, p < .01$), farkındalık ($r = .30, p < .01$) ve kabul ($r = .27, p < .01$) alt ölçekleri farklı büyüklükte pozitif yönlü anlamlı bir ilişki göstermektedir. Depresyon alt ölçeği, farkındalık alt ölçeği ile çok zayıf pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = .16, p < .01$) gösterirken kabul alt ölçeği ile negatif yönlü anlamlı olmayan bir ilişki göstermektedir

($r=-.02, p>.05$). Farkındalık alt ölçeği ile kabul alt ölçekleri arasında ise orta büyüklükte pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.49, p<.01$).

YETÖ'nün Güvenilirlik Analizi

YETÖ'nün güvenilirlik analizleri Cronbach alfa katsayısı, Spearman-Brown iki yarı güvenilirliği ile hem tüm ölçek hem de alt ölçekler boyutunda hesaplanmıştır. YETÖ'yü oluşturan 70 madde üzerinden yapılan analiz sonucunda ölçeğin Cronbach alfa katsayısının .94 olduğu görülmüştür ($N=304$). Aynı zamanda, tüm ölçeğin Spearman-Brown iki yarı güvenilirliği .84 olduğu bulunmuştur. Şok, inkar ve suçluluk alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısının .66 ve Spearman-Brown iki yarı güvenilirliğinin .62; pazarlık alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısının .86 ve Spearman-Brown iki yarı güvenilirliğinin .86; depresyon alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısının .95 ve Spearman-Brown iki yarı güvenilirliğinin .93; farkındalık alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısının .74 ve Spearman-Brown iki yarı güvenilirliğinin .79 ve kabul alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısının .95 ve Spearman-Brown iki yarı güvenilirliğinin .93'tür.

YETÖ'yü oluşturan 70 maddenin madde-toplam puan korelasyonları da incelenmiş ve alt ölçekler boyutunda Tablo 5'te rapor edilmiştir. Madde-toplam puan korelasyonun .30 ve üzerinde olmasının yeterli olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2011). Tablo 5'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde YETÖ'nün alt ölçeklerini oluşturan bütün maddelerin .30'ü üzerinde madde-toplam puan korelasyonuna sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5

YETÖ Maddelerinin Madde-Toplam Puan Korelasyonları

Şok/İnkâr/Yadsıma		Pazarlık		Depresyon		Farkındalık		Kabul	
Mad. No.	r	Mad. No.	r	Mad. No.	r	Mad. No.	r	Mad. No.	r
38	.43	16	.54	1	.54	5	.47	10	.51
45	.48	22	.65	2	.63	14	.64	19	.53
46	.37	32	.64	3	.68	15	.62	31	.56
62	.33	48	.65	4	.51			33	.55
69	.42	56	.66	8	.65			35	.62
88	.37	93	.56	11	.65			51	.72
98	.34	95	.60	12	.65			55	.60

13	.52	60	.68
17	.42	61	.56
18	.48	65	.64
20	.68	66	.46
21	.53	67	.60
27	.67	73	.58
30	.63	76	.45
34	.62	80	.70
36	.70	82	.75
39	.52	87	.66
40	.64	90	.74
42	.35	91	.78
44	.59	92	.75
47	.69	94	.71
49	.69	97	.67
52	.57		
53	.43		
58	.50		
59	.63		
64	.51		
70	.62		
81	.68		
85	.63		

Sonuç ve Tartışma

Yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin, yetersizliğe verdikleri tepkileri ölçmek amacıyla geliştirilen YETÖ'nün psikometrik özellikleri incelendiğinde, aşama modelinin ileri sürdüğü beş aşamalı yapının tam olarak YETÖ faktörlerine yansımadağı görülmektedir. Ancak, YETÖ'nün aşama modelinin dört faktörünü barındırdığı, öfke aşamasının ise depresyon faktöründe içerildiği söylenebilir. Aşama modeli, yetersizliği olan bireylerin ailelerinin, yetersizliğe yönelik beş aşamada tepki gösterdiklerini savunmaktadır. Bu aşamalar; şok ve inkar, öfke ve içerleme, pazarlık, depresyon ve kabuldür. Toplam 98 madde üzerinden yapılan AFA sonuçları incelendiğinde, YETÖ'nün şok, inkar ve suçluluk (7 madde), pazarlık (7 madde), depresyon (31 madde), farkındalık (3 madde) ve kabul (22 madde) alt ölçeği olmak üzere beş faktörden oluştuğu ve aşama modelinin dört aşamasını alt ölçekler boyutunda temsil ettiği görülmektedir. Aşama modelinin öfke

aşaması ise yoğunluklu olarak depresyon aşamasında temsil edilmektedir. Kabul aşaması ise iki alt boyuta ayrılmaktadır.

YETÖ'nün AFA sonuçları incelendiğinde, ölçeğin ilk boyutunun şok, inkar ve suçluluk alt ölçeği olduğu görülmektedir. Bu alt ölçek, yedi maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler incelendiğinde, 46. maddenin öfke aşaması için, 38. ve 45. maddenin ise pazarlık aşaması için hazırlandığı görülebilir. Onun dışında kalan dört madde doğrudan şok, inkar ve suçluluk aşamaları için hazırlanmış maddelerdir. Öfke ile pazarlık aşaması için hazırlanan maddelerin şok, inkar ve suçluluk alt ölçeği altında anlamlı faktör yükü almasının üç olası nedeni söz konusudur. İlk olarak, katılımcı sayısı madde sayısına göre azdır. Bu durum araştırmanın bir sınırlılığıdır. İkinci neden bireyin/ailenin içinde bulunduğu aşamanın bir önceki ve sonraki aşamadan bazı davranışlarla içiçe geçmesi olabilir. Bu durum aynı zamanda modeline getirilen eleştirilerden biridir (O'Shea, O'Shea, Algozzine & Hammitte, 2001). Bu bakış açısıyla, bu faktörü oluşturan maddelerden bazılarının öfke ile pazarlık aşamasından transfer olması beklendik bir durumdur. Son olarak, bireylerin davranışlarında gözlemlenen değişim keskin sınırlar ile ayrılmamaktadır. Bu nedenle, şok, inkar ve suçluluk alt ölçeğinde öfke ve pazarlık aşamasına yönelik sınırlı sayıda madde bulunması doğal karşılanabilir.

Öfke alt ölçeğine yönelik grup görüşmelerinden çıkarılarak hazırlanan ve uzman görüşüyle onaylanan maddelerin; şok, inkar ve suçluluk ile depresyon alt ölçeklerine dağıldığı görülmektedir. Şok, inkar ve suçluluk alt ölçeğinde 46. madde ile depresyon alt ölçeğinde 4., 13., 34., 39., 49., ve 58., 64. maddeleri araştırmacılar tarafından odak grup görüşmelerinden çıkarılmış ve hem araştırmacılar tarafından hem de uzman görüşlerinde öfke aşaması için uygun görülmüştür. Ancak, AFA'da bu maddeler bir faktörleşme göstermemiş ve ağırlıklı olarak depresyon alt ölçeği altında faktör yükü almışlardır. Bu durumun iki olası nedeni söz konusudur. İlk olarak, katılımcı sayısının sınırlılığı bu durumun nedeni olabilir. İkinci olarak aşama modelinin öfke aşaması duygusal yoğunluğu olan bir aşamadır. Duygusal yoğunluk depresyonun ana etkeni olarak değerlendirilebilir. Diğer bir deyişle, depresyon tepkisi gösteren bireyler, içinde buldukları durum nedeniyle öfke ve içerleme tepkisi gösterebilirler.

Pazarlık alt ölçeği, AFA sonucunda yedi maddeden oluşmaktadır. Pazarlık alt ölçeğini oluşturan maddeler incelendiğinde, maddelerin doğrudan bu alt ölçek için seçildiği görülmektedir. Bu alt ölçek aşama modeline göre ne kendinden önceki aşamadan ne de kendinden sonraki aşamadan herhangi bir madde içermemektedir. Öfke ve pazarlık aşaması için oluşturulan maddelerin farklı faktörler altında yer almasının kültürel temelde de nedenleri olabilir. Aşama modelinin geliştirildiği kültürün özellikleri ile YETÖ'nün geliştirildiği kültürün yapılarının ciddi farklılıklar gösterdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Ölçeğin geliştirildiği kültürün gerek dini gerekse geleneksel nedenler ile bu gibi durumlarda öfkenin ifade edilmesinin ve pazarlık yapılmasının “Tanrıya isyan” olarak değerlendirilmesine yönelik değerler içermektedir. Maddelerin farklı faktörler altına yer almasının olası nedenlerinden biri de bu durum olabilir. Ancak söz konusu durumun tartışılabilmesi için gerekli ampirik verinin, en azından bu aşamada, bulunmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

Depresyon alt ölçeğinin AFA'ya göre 31 maddeden oluştuğu görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu alt ölçek öfke aşamasına yönelik yazılan yedi maddeyi içermektedir. Ancak, bu alt ölçek aşama modeline göre ne kendinden önceki aşamadan ne de kendinden sonraki aşamadan herhangi bir madde içermemektedir.

Aşama modeli kabul aşamasını tek boyutlu olarak değerlendirmesine rağmen, YETÖ uygulamasında elde edilen verilerle yapılan AFA sonuçlarına göre kabul içeriğine sahip iki faktörün oluştuğu görülmüştür. Bu iki faktörden biri üç madde içerirken, diğeri 22 madde içermektedir. Maddelerin içerikleri incelendiğinde, üç maddeden oluşan faktörün kabul aşamasının farkındalık yönüyle ilişkili olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, 22 maddeden oluşan faktörün ise kabul aşamasının bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutunu yansıttığı görülmektedir. Bu nedenle, üç faktörden oluşan YETÖ alt ölçeği “farkındalık” alt ölçeği olarak isimlendirilirken, 22 maddeden oluşan alt ölçek “kabul” alt ölçeği olarak isimlendirilmiştir. Kabul aşaması için hazırlanan maddelerin bu şekilde iki farklı faktör altında toplanmalarının olası nedenlerinden ilki yine sınırlı katılımcı sayısı olabileceken ikincisi ise depresyondan kabule geçişteki sürecin farkındalık olarak ayrılması da olabilir. Bunlara ek olarak daha önce kısaca ifade edilmiş kültürel değişkenlerin bu durumda etkin rol oynadığı düşünülebilir.

YETÖ'nin geçerlilik analizi sonuçları incelendiğinde, her ne kadar odak grup çalışması ile elde edilen maddelerin, araştırmacılar ve uzman görüşü çerçevesinde sınıflandırılması dışında faktörlere dağıldığı görülse de bu dağılımın temel bir sistematik izlediği söylenebilir. Öfke aşaması için yazılan maddelerin depresyon aşamasında, kabul aşaması için yazılan maddelerin bir kısmının başka bir faktör altında yer alması bu maddelerin her iki aşama için temel oluşturduğunu düşündürmektedir.

YETÖ'nün alt ölçeklerinin birbiriyle ilişkileri de geçerlik açısından bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Alt ölçeklerin birbirleriyle orta büyüklükten daha düşük bir ilişki göstermesi ölçeğin geçerliğine bir kanıt olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, kabul alt ölçeği ile depresyon alt ölçeğinin birbiri ile negatif yönlü anlamlı olmayan bir ilişki içinde olması ölçeğin dayandığı kuramsal temel açısından beklenen bir durumdur. Bireyin bir olguya yönelik kabul gösterebilmesi o olguya yönelik olumsuz duygulardan arınmış olmasını gerektirdiği söylenebilir. YETÖ, aşama modelini temel alan ve psikolojik tepkinin değişimini ölçmeyi amaçlayan bir ölçektir. Bu nedenle YETÖ'nün psikometrik özellikleri değerlendirilirken aşama modeline getirilen eleştirilerinde göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır. Aşama modeline getirilen en önemli eleştiri modelin ilk varsayımı olan "bütün ailelerin bu aşamaları sırasıyla geçmesi"ne yöneliktir (O'Shea, O'Shea, Algozzine & Hammitte, 2001; Shea & Bauer, 1991). Bazı araştırmacılar ve uzmanlar aşamalardan geçişin sırayla olmadığını aksine döngüsel olduğunu (Shea & Bauer, 1991), ailelerin kabul aşamasına doğrudan geçebileceğini (Ardıç, 2013; Tedeschi & Calhoun, 1996), modelin klinik yargı temelinde olduğunu ve dolayısıyla öznelliğe çok açık olduğunu (Shea & Bauer, 1991) vurgulamışlardır. Tüm bu eleştiriler ışığında YETÖ'nün geçerlik ve güvenilirlik bulguları değerlendirildiğinde maddelerin faktörler altında farklı şekilde yer alması ve bazı maddelerin bir önceki faktörde/aşamada yer alması anlaşılabilir.

YETÖ'nün güvenilirlik analizleri ölçeğin genel olarak yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen iç tutarlılık sonuçları incelendiğinde, şok, inkar ve suçluluk alt ölçeği ile farkındalık alt ölçeğinin orta güvenilirlikte olduğu ve pazarlık, depresyon ile kabul alt ölçeklerinin ise yüksek güvenilirlik düzeyine sahip oldukları görülmektedir (Kılıç, 2016). Şok, inkar ve suçluluk ile farkındalık alt ölçeklerinin orta güvenilirlik düzeyinde olmasının olası nedenleri katılımcı sayısının azlığı olabilir. Madde-toplam puan korelasyonları incelendiğinde, alt

ölçekler altında yer alan maddelerinin hiçbirinin .30'un altında değer almadığı görülmektedir. Bu veri de YETÖ'nün güvenilirliğine bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

YETÖ'nün psikometrik özellikleri incelendiğinde, ölçeğin özel eğitim alanında orta düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceği söylenebilir. Ölçeğin faktörlerinin aşama modelinde yer alan beş aşamadan dördünü içerdiği ve içermediği aşama olan öfke aşamasının yoğunluklu bir şekilde depresyon alt ölçeği altında faktör yükü aldığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra, kabul aşamasının da YETÖ'de iki faktöre ayrıldığı ve kabulün farkındalık boyutunun yeni bir faktör oluşturduğu görülmektedir. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında yapılan madde sınıflandırma çalışmaları, uygulamadan elde edilen veriler ve bu verilerden elde edilen bulgular sonucu ortaya çıkan psikometrik özellikler değerlendirildiğinde, 70 madde ve beş faktörlü bir ölçek yapısına ulaşılmıştır.

Aşama modeline getirilen eleştiriler ve YETÖ'nün psikometrik özellikleri ile ölçeğin doğası temel alındığında ölçeğin puanlanması ve değerlendirilmesinde bazı ilkelerin göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır. İlk olarak ebeveynin bulunduğu aşamanın belirlenmesinde ebeveynin en yüksek puan aldığı aşamanın temel alınması yerinde olacaktır. Ancak bu aşamanın yukarıda ifade edilen eleştiriler temelinde kalıcı olmayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. İkinci olarak, özellikle yetersizliği olan bireyin gelişimsel olarak önemli olan dönemlerde olduğunda, ebeveynlerin farklı aşamalarda yüksek puan alabileceği göz önünde bulundurulması hareket edilmesi ve değerlendirmenin bu şekilde yapılmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları söz konusudur. İlk olarak, katılımcı sayısı ve özellikleri bu çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcıları yoğunluklu olarak ülkenin belirli bir bölgesinde ikamet etmektedir. YETÖ'nün daha yaygın coğrafi bölgelerden toplanması için ölçeğin internet ortamında da uygulanmasının sağlanmasının bu duruma bir çözüm olarak önerilebilir. Bu nedenle, daha fazla katılımcıya ulaşabilmek için eğitilmiş uygulayıcıların, yüz yüze veri toplamasından ziyade, ölçeği kişilerin kendisinin doldurması tercih edilebilir. Katılımcıların özelliklerinden kaynaklanan bir diğer sınırlılık ise, yetersizliğin tanısından sonra geçen süreye göre yetersizlik grupları oluşturulduğunda bu grupların evren temsil düzeyinin göreceli olarak düşük olmasıdır. Bu nedenle, sadece katılımcı sayısının artırılması değil aynı

zamanda da yetersizlik türü ve katılımcıların tanıdan sonra geçen süreye göre mümkün olduğu kadar eşit bir şekilde dağılması bundan sonra yapılacak çalışmalarda YETÖ'nün faktör yapısının aşama modeline daha yakın olması ile sonuçlanabilir. Araştırmanın son sınırlılığı ise, katılımcıların cinsiyetine göre dağılımlarının eşit olmamasıdır. Ancak, bu durum sadece bu çalışmaya özgü değildir. Özel eğitim alanında ebeveynlerle yapılan çalışmalarda babaların çalışmalara katılım oranı genellikle düşüktür. Bütün bu sınırlılıklara rağmen, araştırmacılar YETÖ ile veri toplamaya devam ederek söz konusu ölçeğin kısa formunun oluşturulması yönünde gerekli çalışmaları yapmalıdır. Bu araştırmanın son sınırlılığı ise YETÖ'nün başka bir örneklem grubunda toplanan veriler ile doğrulayıcı faktör analizinin yapılmamasıdır. Bu durum ilerleyen araştırmalarda giderilebilir ve ölçeğin psikometrik özellikleri konusunda daha etkin verilere ulaşılabilir.

Sonuç olarak, YETÖ'nün psikometrik özellikleri incelendiğinde, ölçeğin özel eğitim alanında ebeveyn tepkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılabileceği söylenebilir. Ölçeğin toplam puan vermemesi nedeniyle her alt ölçeğin kendi içinde değerlendirilmesi gereklidir. Bu çalışmanın özel eğitimle ilgili bütün alanlarda aile tepkilerini ölçmek, ailelere sunulan hizmetleri planlamak amacıyla kullanılabileceği ve bu yönüyle hem alan yazına hem de uygulamaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bunların yanı sıra, ebeveynlerin yetersizliğe verdikleri tepkilerin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde aşama modeline dayalı nicel bir ölçme aracı geliştirmenin bir süreç olduğu ve gelecek araştırmalar için YETÖ'nün bir başlangıç noktası olabileceği umut edilmektedir. Bu çalışmanın, ilerleyen araştırmaların daha yüksek geçerlik ve güvenirlik özellikleri gösteren ölçme araçları geliştirerek alana katkı sağlamaları yolunda bir aşama olarak değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Allred, K. & Hancock, C. (2012). On death and disability: Reframing educators' perceptions of parental response to disability. *Society for Disability Studies in Disability Studies Quarterly*, 32(4), 1-23.
- Ardıç, A. (2013). *Otistik spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ailelerine yönelik bir psiko-eğitsel grup programının ebeveynlerin bazı psikolojik değişkenleri üzerindeki etkisi* [Effects of psycho-educational group program on the psychological variables of parents whose the children with autistic spectrum disorders] (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden edinilmiştir. (Tez Numarası: 331078)
- Boström, P. K., Broberg, M., & Hwang, P. (2010). Parents's descriptions and experiences of young children recently diagnosed with intellectual disability. *Child: Care, Health and Development*, 36(1), 93-100.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı [Handbook of data analysis for social sciences]*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carpenter, S. (2018). Ten steps in scale development and reporting: A guide for researchers. *Communication Methods and Measures*, 12(1), 25-44.
- Chavira, V., Lopez, S. R., Blacher, J., & Shapiro, J. (2000). Latina mothers' attributions, emotions, and reactions to the problem behaviors of their children with developmental disabilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(2), 245-252.
- DeVellis, R. F. (2003). *Scale development theory and application* (2th Ed.). New York: SAGE Publication, Inc.
- Friehe, M. J., Bloedow, A., & Hense, S. (2003). Counseling families of children with communication disorders. *Communication Disorders Quarterly*, 24(4), 211-220.
- George, D. & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Gonen-Avital, S. (2016). Cultural diversity and its implication on parents' attitudes toward their child learning disability: An outline of research study. *Studia Edukacyjne*, 40, 353-377.
- Hadjiyiannakou, A., Ioannou, C., & Tziogkoulos, C. (2007). Parents of disabled children. The educational system and the everyday challenges. *International Journal about Parents in Education*, 1, 145-150.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2013). *Multivariate data analysis*. London: Pearson Education Limited.

- Haley, M., Hammond, H., Ingalls, L., & Marin M. R. (2013). Parental reactions to special education individual education program process: Looking through the lens of grief. *Improving Schools, 16*(3), 232-243.
- Kaplan, R. M., & Saccuzzo, D. P. (2017). *Psychological testing: Principles, applications, and issues*. Boston: Cengage Learning.
- Kara, E. (2018). Engelli çocuğa sahip annelere yönelik manevi destek ile güçlendirme uygulaması [Empowerment implementation with mental support for mother with handicapped children]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(57), 311-322.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi* [Scientific research methods]. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kılıç, S. (2016). Cronbachs alfa reliability coefficient. *Journal of Mood Disorders, 6*(1), 47-48.
- Kim, H. (2013). Statistical notes for clinical researchers: Assessing normal distribution using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics, 38*(1), 52-54.
- Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: The Macmillan
- Kübler-Ross, E. & Kessler, D. (2005). *On grief and grieving: Finding the meaning of grief through the five stages of loss*. New York: Scribner.
- Lee, D. G. & Lim, H. (2008). Scale construction. *Research Design in Counseling, 494*-510.
- Lewis-Beck, M, Bryman, A., & Liao, T. (2004). *Encyclopedia of social science research methods*. New York: SAGE Publication Inc.
- Linkowski, D. C. (1971). A scale to measure acceptance of disability. *Rehabilitation Counseling Bulletin, 14*(4), 236-244.
- Livneh, H. & Antonak, R. F. (1990). Reaction to disability: An empirical investigation of their nature and structure. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling, 21*(4), 13-21.
- Livneh, H. & Antonak, R. F. (2005). Psychosocial adaptation to chronic illness and disability: A primer for counselors. *Journal of Counseling & Development, 83*, 12-20.
- Luterman, D. (2004). Counseling families of children with hearing loss and special needs. *The Volta Review, 104*(4), 215-220.
- Muscott, H. S. (2010). Exceptional partnerships: Listening to the voices of families. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 46*(2), 66-69.
- Ober, A. M., Granello, D. H., & Wheaton, J. E. (2012). Grief counseling: An investigation of counselors' training, experience, and competencies. *Journal of Counseling & Development, 90*, 150-159.

- O'Shea, D. J., O'Shea, L. J., Algozzine, R., & Hammitte, D. J. (2001). *Families and teachers of individuals with disabilities: Collaborative orientations and responsive practices*. Boston: Allyn and Bacon.
- Ray, J., Pewitt-Kinder, J., & George, S. (2009). Partnering with families of children with special needs. *Young Children*, 64(5), 16-22.
- Shea, T. M. & Bauer, A. (1991). *Parents and teachers of children with exceptionalities: A handbook for collaboration* (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Tedeschi, R. G. & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundation and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15, 1-18.

Extended Abstract

All family members, especially the parents, dream about a healthy child and re-organize their lives in order to accommodate the new family member (Hadjiyiannakou, Ioannou & Tziogkourous, 2007). However, realizing that the new family member is a person with a disability stems different emotional reactions in the family (Allred & Hancock, 2012). There are several theories and models in the literature that focus on determining these emotional. Among these models, the most widely recognized and accepted is the Kübler-Ross model, also known as the stage model (Ober, Granello & Wheaton, 2012). There are measurement tools in the literature that aim to determine the reactions of individuals with chronic diseases or disabilities in the context of the stages listed in this model [e.g., Acceptance of Disability (Linkowski, 1971), The Relations to Impairment and Disability Inventory, (Livneh & Antonak, 1990)]. However, there is no valid and reliable measurement tool that can be used to determine the reactions of families with children with chronic illnesses or disabilities. Based on this point, in this research, it was aimed to develop a scale and to determine the psychometric properties of this scale in order to determine the reactions of families against their child's disabilities. Although the theoretical basis of the scale intended to be developed for this purpose is the Kübler-Ross model, the purpose of this study is not to find complete experimental evidence of the model. The scale to be developed will positively affect the responsiveness of the families, the healthy planning of the services to be provided and therefore the quality of the services to be provided; families benefiting from appropriate services are thought to support their children's development at the highest level.

Method

Participants

In the study, data were collected from parents with children with disabilities in order to analyze the validity and reliability of the PRS. Sampling was created by using criterion sampling and easy sampling, which are among the sampling techniques from the universe created by 304 parents with children with disabilities.

Data Collection Tools

A six-step process was followed in the development of the PRS. These stages are described below.

Stage 1. Focus group interviews and individual interviews were conducted with the parents of individuals with disabilities in order to form the items of the PRS.

Stage 2. At this stage, transcripts of focus group and individual interviews were made and content analysis was carried out by three independent researchers.

Stage 3. At this stage, the researchers firstly classified the 134 items in the item pool according to the stages in the stage model according to the reaction they best reflect. The 134 items classified were presented to the opinion of 30 experts working in the field of psychology and special education. At the end of these analyzes, the PRS, which consists of 98 items under five factors, was given its final form.

Stage 4. Before implementing the PRS, pilot application was carried out on a small group in which 12 participants.

Stage 5. The application of the PRS was collected by face to face interviews from 304 parents who live in Ankara and Izmir by 45 special education students.

Stage 6. At this stage, it is aimed to analyze the items that were decided to remain in the scale as a result of the analysis carried out in the 5th stage (eg., exploratory factor analysis) by confirmatory factor analysis with the data collected from a new sample group.

Procedure

Data obtained from the PRS, which was applied through face-to-face interviews, were nalyzed with appropriate statistical techniques in order to determine the validity and reliability of the scale.

Findings

Validity Analysis

As a result of the exploratory factor analysis (EFA), a total of 28 items were removed from the PRS. As a result of EFA, the PRS consists of 70 items under five factors and these five factors explain 45.97% of the total variance. When Pearson's correlation coefficients are analyzed, it is seen that the sub-scales show a positive correlation between each other, ranging from .51 to .12, except the depression subscale and acceptance subscales ($p < .01$).

Reliability Analysis

Reliability analysis of the PRS Cronbach alpha coefficient, Spearman-Brown two-half reliability were calculated both in the scale of all scales and subscales. As a result of the analysis made on 70 items that constitute the PRS, the Cronbach alpha coefficient of the scale was found to be .94 ($N = 304$). It was also found that the whole scale was Spearman-Brown two half reliability .84. The item-total score correlations of the 70 items composing the PRS were also examined and it was observed that the item-total score correlations of the items varied between .33 and .78.

Discussion

When the psychometric properties of the PRS, which was developed in order to measure the reactions of the parents of the individuals with disabilities, it is seen that the five-stage structure proposed by the stage model does not exactly reflect the factors of the PRS. However, it can be said that the stage model of the PRS contains four factors and the anger stage is included in the depression factor.

The stage model states that the families of individuals with disabilities react in five stages of disability. These stages are shock and denial, anger and inclusion, bargaining, depression and acceptance. When the EFA results of 98 items obtained from the previously mentioned studies are examined, shock, denial and guilt (7 items), bargaining (7 items), depression (31 items), awareness (3 items) and acceptance (22 items). It is observed that it consists of five factors, and can represent the four stages of the stage model in the dimensions of the subscales. When the EFA results are

examined, the anger stage of the stage model is represented intensely in the depression stage. The acceptance phase is divided into two sub-dimensions. When the psychometric properties of the PRS are examined, it can be said that the scale can be used as a moderately valid and reliable measurement tool in the field of special education.

ETİK BEYAN: “Yetersizliğe Ebeveyn Tepkileri Ölçeği: Geliştirme ve Psikometrik Özellikleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır ve veriler toplanmadan önce Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan 10.10.2018 tarih ve 76942594-600/00000273317 sayılı etik izin alınmıştır. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde “Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yayın Kurulunun” hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğu ve bu çalışmanın herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. "